

ЧИСЛО ЯК ПЕРШООСНОВА ФІЛОСОФСЬКИХ І ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ ПІФАГОРА САМОСЬКОГО

Досліджуються філософсько-світоглядні та соціально-етичні погляди Піфагора Самоського (біля 570 року до н.е. – після 500 року до н.е.).

Ключові слова: Піфагор, давньогрецька філософія, числова будова Всесвіту, справедливість, соціальне буття, атомістична теорія походження Всесвіту.

Постановка проблеми. Одним із авторів давньогрецької філософії був Піфагор – учений, морально-релігійний реформатор і політичний діяч. Опіраючись на наукові здобутки своїх попередників, він сформував і розвинув власне бачення загальнофілософської проблематики, пов'язаної з пошуком основи буття, якою він вважав число.

Ступінь наукової розробки проблеми. Філософсько-світоглядні та соціально-етичні ідеї Піфагора були об'єктом наукового аналізу не одного покоління вчених-філософів і правознавців. Одним із перших дослідників творчої спадщини мислителя був філософ-неоплатонік IV ст. Ямвліх Холкідський. На межі XIX-XX ст. дослідженням у цій сфері займалися С.М.Трубецької К.Форлендер та Ю.Белох, протягом XX – початку XXI ст. – В.Г.Анішкін, Л.Я.Жмудь, М.Кошкарян, О.Маковельський, В.С.Нерсисянц, М.Н.Разумович, Б.Рассел, Х.Туманс та ін.

Метою статті є дослідження філософсько-світоглядних і соціально-етичних поглядів Піфагора.

Виклад основного матеріалу. Значний період свого життя Піфагор провів, подорожуючи по чужих теренах. На рідну землю філософ повернувся вже у зрілому віці та став верховним жерцем храму Аполлона в Дельфах – головній культовій споруди греків [12, с.62]. З часом Піфагор покинув храм і перебрався до міста Кротон, де заснував власну релігійно-філософську школу.

Значною перешкодою дослідження творчої спадщини мислителя є недостатня кількість прямих письмових та інших джерел. Адже Піфагор, як Фалес і Сократ, не залишив по собі письмових творів, а ранні піфагорійці, всупереч поширеному серед неопіфагорійців судженню, викладали у своїх творах власні погляди, а не доктринальне вчення засновника школи. Сформульовані ними вчення надто індивідуальні, щоби на їх основі можна було окреслити філософську систему Піфагора. Крім того, до нашого часу в наукових колах немає одностайності з приводу належності того чи іншого мислителя до числа ранніх піфагорійців. Проблема недостатності прямих

писемних джерел лише частково компенсується деякими історичними та культурологічними свідченнями. Але, згідно зі свідченням учнів Піфагора, саме він назвав Всесвіт Космосом, а будову світу – стрункою та цілою, яка підпорядковується законам «гармонії та числа» [12, с.64].

Мислителя можна вважати предтечею Платона, його ідеалізму, оскільки першоосновою буття він вважав ідеальні сутності – цілі натуральні числа, а пропорції між ними утворюють світову гармонію. Самі ж числа пов'язані з геометричними фігурами (трійка – з трикутником, чотвірка – з чотирикутником і т.д.). До чотирьох, уже відомих на той час стихій, Піфагор додає ще й п'яту, яка не була відображена у міфології, – ефір і пов'язує їх усіх з числами. Зауважимо, що математика у значенні доказового дедуктивного обґрунтування починається саме з Піфагора. У його вченні вона тісно пов'язувалася з особливою формою містицизму [13, с.52].

Релігійна складова творчості мислителя чітко проявляється у вірі в переселення душ [7, с.9]. Також він був прихильником геоцентризму та зазначав, що всі тіла у безмежному Всесвіті рухаються навколо Землі [5, с.73-74].

Сфера наукових інтересів Піфагора належала до того ж напрямку наукового пізнання, який був притаманний Мілетській школі, зокрема – космологія, астрономія, математика. Інтерес до релігії проявляли також Ксенофан, Парменід та Емпедокл; проблематикою політичного характеру займалися Фалес, Анаксимандр та інші досократики [2, с.555].

У поглядах мислителя звертає на себе увагу насамперед взаємодія математики та філософії (термін «філософія» уводить до вжитку саме Піфагор) [15, с.105], світорозуміння та числового розрахунку. Зокрема, він використовував математику як один з основних доказів існування божественного начала та божественного походження розуму людини. Аналізуючи хід думок мислителя, можна дійти висновку, що індивід, стикаючись з конкретними предметами, не помі-

чає в природному середовищі ідеальних речей. Водночас він здатний у своїй свідомості за допомогою процесу логіко-розумової діяльності синтезувати ідеальні образи, які не лише вдало вписуються у навколишнє середовище, тобто накладаються на природну «матрицю», але й можуть піддаватися оперативному комбінуванню у процесі мислення [12, с.64]. На доказ коректності цього припущення можна взяти хоча б той факт, що в природі не існує ідеального геометричного кола, але уможливно його можна побудувати у власній уяві та навіть відтворити фізично, координуючи свої дії з уявним образом, який є продуктом розумової діяльності. Те ж саме можна сказати й про ідеальний трикутник чи квадрат, паралельні прями тощо.

Зазначена діяльність індивіда вказує на те, що до його розуму, а відповідно й осмисленості дій з самого початку існування людства закладені ідеально-раціоналістичні начала, що набувають ознак божественної сутності. Саме в такий спосіб, за допомогою математично-філософського аналізу, Піфагор доводить існування Творця усього сущого, божественного начала та виокремлює людину серед нескінченно великої кількості живих земних організмів, наділяючи її розумом і здатністю не тільки логічно мислити, але й творити. Саме тому Піфагор розглядав логос як упорядкованість на засадах математики. При цьому він надавав великого значення антиноміям – суперечностям, що не піддаються логічному поєднанню, але без яких неможливо розкрити сутність однієї з них, не порівнявши її з іншою, з антиподом: «межа – безмежність», «однина – множина», «світло – п'ятьма», «добро – зло». Філософ стверджував, що лише математичні розрахунки та логіко-математичні докази можуть поєднувати полярні несумісності [12, с.64]. У даному випадку можна спостерігати вплив на формування поглядів Піфагора вчення Анаксимандра Мілетського стосовно будови «апейрону», у якому первинна речовина (матерія) знаходиться у вічному русі, у процесі якого з її складу постійно виділяються протилежності (тепле та холодне, сухе та вологе), які, існуючи як окремі сутності, набувають антагоністичних ознак і, як наслідок, вступають у боротьбу одна з одною, в результаті чого знову повертаються до первинного стану [1, с.18; 10, с.19].

Узявши за основу загальновідомий гносеологічний принцип «усе пізнається в порівнянні», можемо чітко визначити логічне обґрунтування теорії піфагорійських антиномій, адже виокремити якісні властивості того чи іншого фізичного предмета, морально-етичного, соціокуль-

турного чи будь-якого явища іншого порядку можна, насамперед, порівнявши його з бінарно-протилежним, але водночас близьким за своїм змістом поняттям чи предметом. Хоча відійшовши від традиційного, метафізичного сприйняття навколишнього світу можна з позиції посткласичної філософії провести паралелі між зовсім різними логічно несумісними поняттями задля розкриття їхніх якісно відмітних ознак і властивостей та визначення філософської, соціальної, морально-етичної чи іншої їх сутнісної характеристики. Так, зокрема, таке порівняння, як «світло – добро», «п'ятьма – зло» можна назвати «радикальним» або «категоричним», оскільки світобудова не ґрунтується лише на контрарних і аналогічних порівняннях, тому логічно можна припустити існування й інших видів порівнянь, зокрема «спорідненого», коли зіставленню піддаються предмети та явища, що належать до одних і тих же груп і різниця між якими невелика або навіть мінімальна. Взяти хоча б порівняння відбитків пальців у людини, визначення індивідуальних ознак зброї тощо. Цей вид порівнянь застосовується для індивідуалізації ознак, що належать тільки визначеному індивіду, предмету чи явищу з метою виділення його із загальної групи чи класу предметів з притаманним тільки йому особистісними характеристиками. Даний принцип порівняння дає підставу стверджувати, що у Всесвіті не існує двох однакових складових елементів його структури. Кожен із них неповторний і виконує тільки притаманні йому індивідуалізовані функції. На основі зазначеного можна дійти висновку, що «радикальне» або «категоричне» порівняння слугує для визначення загальних ознак предмета чи явища, які піддаються дослідженню, а «споріднене» – для визначення спеціальних, ідентифікуючих ознак. Але таке порівняння, як показує аналіз, не було притаманним піфагорійцям, які за основу брали точність математичних виразів заснованих на незмінно-сталій константі числа. Саме у цьому, на наш погляд, і криється причина категоричності поглядів послідовників мислителя на будь-який предмет, що виступав об'єктом їх пізнання, до якої б сфери він не належав, реальної чи трансцендентальної.

Повертаючись до «радикальних» піфагорійських порівнянь, зауважимо, що послідовники цього вчення вважали протилежності началами усього сущого. Виділялося десять пар таких начал: межа – безмежне; спокій – рух; парне – непарне; пряме – криве; однина – множина; світло – п'ятьма; праве – ліве; добре – погане; чоловіче – жіноче; квадрат – паралелограм [4, с.26; 14, с.25].

Переносючи ці логічні порівняння на соціально-правову основу буття можна припустити, що піфагорійці сприймали соціально-етичні відносини достатньо антиномічно, фактично впадаючи у крайнощі. Будь-яка суспільна рівновага сприймалася ними як протиставлення абсолютного добра абсолютному злу, що категорично виключало застосування пом'якшуючих факторів. В.С.Нерсисянц зазначав, що піфагорійське визначення справедливості як відплата рівним за рівне – являло собою певну філософську абстракцію давнього принципу таліону (око за око, зуб за зуб») [11, с.31], тобто несло у собі суворе категоричне правило, будучи, в свою чергу, чітким, ясним та таким, що не приховує у своєму змісті якихось завуальованих конструкцій, які б надавали можливості його неоднозначного трактування. По-іншому, на наш погляд, й не могло бути у колі осіб, які виражали своє відношення до числа, як до первинного абсолюту, а математичні вправи відносили майже до культового рангу: у піфагорійців заняття цією наукою вважалося своєрідним очищенням душі [6, с.82]. Адже математика – наука точна і не допускає довільного трактування. Саме цей принцип математичної точності у синтезі з поняттям «таліонівської» справедливості піфагорійцям і вдалося зобразити у числовому виразі. Як зазначав О.Маковельський, в етиці піфагорійців чотири є числом справедливості: будучи першим квадратом, тобто результатом помноження самого на себе першого натурального числа, що у підсумку призводить до збільшення результату, четвірка виражає сутність справедливості, яка криється у тому, щоб відплачувати рівним за рівне [8, с.XVI]. Тобто справедливість виражається як крайнє зло помножене на крайнє добро. Але не випадково справедливість у піфагорійському вченні виступає первинною, початковою категорією, адже четвірка є результатом квадрата першого натурального числа, з чого випливає, що дане філософсько-етичне поняття виступає першоосновою соціального буття людського індивіда, на якому ґрунтуються всі, без винятку, ціннісні регулятори поведінки та співжиття соціально-неодно-рідних категорій населення, та завдяки якому долаються антагоністичні суспільні настрої, встановлюється та функціонує феномен суспільної рівноваги.

Фактично Піфагор уперше виразив справедливість не у формі усної промови чи письмового твору, а зобразив її формулу графічно у вигляді цифрового рівняння: $2 \times 2 = 4$, де одна двійка – втілення крайнього зла, інша – крайнього добра, в результаті множення яких ми отриму-

ємо справедливість, як серединну, компромісну категорію між добром і злом. У даному випадку знову можна чітко простежити вплив на філософсько-етичні погляди Піфагора, постулатів розроблених представниками Мілетської філософської школи, зокрема Анаксимандром Мілетським [10, с.20-21].

Існує припущення, що Піфагор вважав, що світ складається з атомів, а основною структурною одиницею будови тіл є молекули, які складаються з атомів, упорядкованих у різноманітні форми. Так він сподівався зробити арифметику науковою основою у фізиці [13, с.60]. Беручи за основу дане положення, можна припустити, що Піфагор вважав число ідеальною першоосновою буття як у природничій, так і у гуманітарній сферах існування Всесвіту. Аналізуючи природничий напрямок ми можемо констатувати існування раціонального підґрунтя в припущеннях мислителя, адже пояснення атомістично-молекулярної теорії побудови Всесвіту за допомогою числових виразів можна чітко простежити на прикладі періодичної системи елементів Д.І.Менделєєва.

Аналізуючи вчення мислителя, Б.Рассел, стверджував, що з Піфагора починається вся концепція вічного світу, доступного інтелекту та недосяжного відчуттям. Якби не він, то християни не сформулювали б свого вчення про Христа; якби не він, теологи б не шукали логічних доказів буття Бога та безсмертя [13, с.63].

Не менш значущим, окрім природничої, вчення Піфагора є і у сфері гуманітарній. Вивчаючи історію людства, ми стикаємося з явищем її періодизації на основі числових виражень, зокрема визначення існування тієї чи іншої історичної епохи, віку споруд, творів мистецтва, літератури, писемних пам'яток тощо. Антропологічні виміри також носять числовий характер. В економічній сфері, починаючи від формування ціни на визначену групу товарів, планування економічного розвитку як окремої бізнес-структури, так і цілих територій, та закінчуючи визначенням економічного потенціалу країни (внутрішнього валового продукту), – все проводиться у числовому еквіваленті. Особливого значення піфагорійська числова концепція набуває у правовій сфері, починаючи від визначення розміру нанесеної шкоди та виду й строку призначення покарання і закінчуючи ідентифікацією статей та нумерацією нормативно-правових актів.

Висновки. Підсумовуючи сказане, зауважимо, що саме піфагорійське розуміння числа дещо специфічне. Відомо, що число, за уявленнями Піфагора, виступало началом і сутністю

світу [11, с.29; 14, с.24; 9, с.33], але воно фактично, у сьогоднішньому розумінні, є лише критерієм, виразом ідентифікації та розмежування понять, предметів, явищ, сутностей тощо. Протягом багатовікового загальнонаукового теоретичного та практичного пошуку піфагорійська теорія числа як вихідного начала усього сущого мала велике гносеологічне значення. Звичайно, в цьому аспекті вона відіграє величезну роль у процесі світопізнання та вдосконалення людського буття, але як онтологічний принцип – основа всього сущого стає актуальною лише в новітній час. Саме у цьому, онтологічному своєму вимірі, вона має гуманітарний потенціал, у тому числі й у сфері права.

Список літератури

1. Анишкин В.Г. Великие мыслители: история и основные направления философии в кратком изложении. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2007. – 333 с.
2. Античная философия: Энциклопедический словарь. – Москва: Прогресс-Традиция, 2008. – 896 с.
3. Вундт М. Греческое мировоззрение: Пер. с нем. / Под ред. М.Н.Шварца. – Москва: ЛИБРОКОМ, 2010. – 170 с.
4. Гайденок П.П. История греческой философии в ее связи с наукой. – Москва: ЛИБРОКОМ, 2009. – 264 с.
5. Гриненко Г.В. История философии: Учебник. – Москва: Юрайт-Издат, 2004. – 688 с.
6. Жмудь Л.Я. Наука, философия и религия в раннем пифагореизме. – Санкт-Петербург: Алетейя, 1994. – 401 с.
7. Кошкарян М. Из истории философии. Античная философия. Курс лекций. – Часть 1. – Москва: Издательство гуманитарной литературы, 2009. – 240 с.
8. Маковельский А. Досократики. Первые греческие мыслители в их творениях, в свидетельствах древности и в свете новейших исследований. – Ч.3. – Казань: Книгоиздательство М.А.Голубева, 1919. – 192 с.
9. Мальцева С.А., Антисери Д., Реале Дж. Западная философия от истоков до наших дней. Античность и средневековье, 1-2. – Санкт-Петербург: «Пневма», 2008. – 704 с.
10. Меленко С.Г. Проекція філософсько-природничих уявлень Анаксимандра Мілетського на проблеми процесу державотворення // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. Праць. Випуск 559: Правознавство. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С.18-22.
11. Нерсисянц В.С. Политические учения Древней Греции. – Москва, 1979. – 263 с.
12. Разумович Н.Н. Политическая и правовая культура. Идеи и институты Древней Греции. – Москва: Наука, 1989. – 240 с.
13. Рассел Б. История западной философии и ее связи с политическими и социальными условиями от Античности до наших дней: В трех книгах. Издание 7-е, стереотипное. – Москва: Академический Проект, 2009 – 1008 с.
14. Форлендер К. История философии: Античность. Средние века. / Пер. с нем. – Москва: ЛИБРОКОМ, 2011. – 280 с.
15. Ямвлих. Жизнь Пифагора / Изд. подгот. В.Б.Черниговский. - Москва: Алетейя, Новый Акрополь, 1998. – 248 с.
16. Ямвлих. О Пифагоровой жизни / Пер. с древнегреч. И.Ю. Мельниковой. – Москва: Алетейя, 2002. – 192 с.

Стаття надійшла до редколегії 28 листопада 2011 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никифороком.

S.G. Melenko

Number as fundamental principle of the Philosophical and Legal views of Pythagoras of Samos

Summary

The article deals with philosophical-world outlook and social-ethic views of Pythagoras of Samos (near 570-500 B.C.)

Key Words: Pythagoras, ancient-Greek philosophy, numerical world organization, justice, social being, atomic theory of world origin.

С.Г. Меленко

Число как первоначало философских и правовых взглядов Пифагора Самосского

Аннотация

Исследуются философско-мировоззренческие и социально-этические взгляды Пифагора Самосского (около 570 года до н.э. – после 500 года до н.э.).

Ключевые слова: Пифагор, древнегреческая философия, числовое строение Вселенной, справедливость, социальное бытие, атомистическая теория происхождения Вселенной.